

π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ
ΜΑΣΤΕΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ - ΠΟΙΗΤΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ Ι.Μ.ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑΣ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολύς λόγος γίνεται στους σύγχρονους καιρούς για την Εικόνα και την σημασία της. Πάμπολλοι (ή όλοι) λογομαχοῦν γι' αυτήν. Για την χρήση, την ἀχρησία ή ακόμη και την κατάχρησή της. Καθώς η πολυπρισματική ἐποχή μας ἔχει καταστεί πλέον κατεξοχὴν εἰκονική (κυρίως μέσα ἀπὸ τὴν κατακλυσιμαία ἐμπειρία τοῦ Διαδικτύου σὲ ὅλες σχεδὸν τίς πτυχές τῆς σύγχρονης καθημερινότητας), οἱ νεωτερικές κοινωνίες γέμουν ἀπὸ μυριάδες εἰκονολάτρες καὶ ἄλλους τόσους εἰκονοκλάστες ὄλων των εἰδῶν, τῶν ἐννοιῶν, τῶν ἀποχρώσεων.

Ὁ ἐκκλησιαστικός ἀνθρώπος, κυκλοφορῶντας καὶ αὐτός ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω περιορέουσας ἀτιμόσφαιρας, ἔχει πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὴ Γραφή ὅτι πλαστουργήθηκε «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»¹ Θεοῦ, ἐνῶ, βιώνοντας τὸ ἐκκλησιαστικό γεγονός, περιβάλλεται ἀπὸ ζωντανές ἢ τεχνητές εἰκόνες, οἱ ὁποῖες –οὕτως ἢ ἄλλως– στοχεύουν στὴν ἐμπέδωση τοῦ θεοῦ θελήματος «ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς»².

Μέσα ἀπὸ τίς σκέψεις, πού ἐπιχειρεῖ ἡ ἀνά χειρας μελέτη, εὐελπιστεῖ ὁ γράφων νὰ ἀκραγγίξει τὴ θεολογικὴ ἔννοια τῆς «εἰκόνας», σύμφωνα μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν Ἱερὰ Παράδοση, ἀνιχνεύοντας παράλληλα πῶς αὐτὴ ἡ ἔννοια σχετίζεται μὲ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ

¹ «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός: Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν (...) καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, (...)». Γέν. 1, 26 καὶ 27.

² Ματθ. 6, 10.

κόσμου καί τοῦ ἴδιου του Ἰησοῦ Χριστοῦ. Θεμελιακή καί διαχρονική πεποίθηση πάντως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ὅτι ἡ Εἰκόνα συντίθεται, νοηματοδοτεῖται καί τελεσφορεῖ ὡς ἐκκλησιαστική πραγματικότητα μόνον ἐν τῷ Χριστῷ.

Ἡ σημασία τοῦ ὄρου «εἰκόνα» στήν βιβλική καί πατερική παράδοση

Ὁ ὄρος «εἰκόνα» χρησιμοποιεῖτο ἀπό τήν ἀνατολική ἀρχαιότητα ὡς πραγματική καί ζωντανή ἀναπαράσταση τοῦ εἰκονιζόμενου, γι' αὐτό καί οἱ ἀνατολικές θρησκείες ἀντιμετώπιζαν τά ἀγάλματα ὡς ζωντανές ὀντότητες, ἀποδίδοντάς τους μάλιστα ιδιαίτερη τιμή καί προσκύνηση. Ἄς θυμηθοῦμε, χάριν παραδείγματος, μία μόνον χαρακτηριστική περίπτωση: τήν «χρυσή εἰκόνα» τοῦ βασιλιά Ναβουχοδονόσορα, στό Βιβλίό τοῦ Δανιήλ³. Δέν εἶναι ἀμελητέο, ἐξάλλου, ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν ἐκαλεῖτο «εἰκὼν Θεοῦ»⁴.

Στούς δύο ὄρους «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν» τῆς Γενέσεως, κατά τήν μετάφραση τῶν Ο⁵, θησαυρίζεται τό πολύτιμο μυστήριό τῆς σχέσης τοῦ Ἄνθρωπου μέ τόν Πλάστη του, τό ὅποιο δέν κατόρθωσαν νά διερμηνεύσουν οἱ μυθολογίες τῶν παλαιότερων λαῶν καί ἐποχῶν. Δύο διαφορετικές ἔννοιες (εἰκόνα | ὁμοίωση) συναρμολογούνται μέ τόν σύνδεσμο «καί». Κατά τήν πατερική ἄποψη, ἡ πρώτη ἔννοια ἐκφράζει τήν ἀρχική κατάσταση τοῦ δημιουργήματος ἀνθρώπου καί ἡ δεύτερη τόν ιδιαίτερο σκοπό, τόν ὅποιον καλεῖται νά πραγματώσει ὁ ἄνθρωπος, τελειούμενος ἠθικά. Αὐτή τήν διάκριση πρῶτος τήν κάνει ὁ Εἰρηναῖος Λουγδούνου καί συγχρόνως ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει πολύ χαρακτηριστικά ὅτι τό «κατ' εἰκόνα» ἐκφράζει τό «δυνάμει» τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ τό «καθ' ὁμοίωσιν» τό «ἐνεργεία» του⁶.

Τό περιεχόμενο τῆς πρώτης ἔννοιας ἀπασχόλησε πολύ τούς ἐκκλησιαστικούς Πατέρες. Ἡ νοερά καί λογική φύση τοῦ ἀνθρώπου, τό αὐτεξούσιο, ἡ δυνατότητα ἐξουσίας ἐπὶ τῆς φύσεως, ἡ ἀναπαραγωγική ἰκανότητα ἀποτελοῦν μερικές μόνον ἀπό τίς ἐρμηνευτικές ἐκδοχές τῆς. Κάποιοι ἀπό τούς ἐκφραστῆς τῆς πατερικῆς θεολογίας ἐντοπίζουν τό «κατ' εἰκόνα» στή νοερή καί αὐτεξούσια ψυχική λειτουργία, ἐνῶ ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἀφορᾷ στήν

³ Δαν. 3, 1-3 καί 5 καί 7 καί συνέχεια.

⁴ Πλουτάρχου, *Θεμιστοκλῆς* 27, 4.

⁵ Οἱ Ἑβδομήκοντα (Ο') μεταφράζουν ὡς «εἰκόνα» τήν ἑβραϊκή λέξη *tselem*, πού σημαίνει ἐμφάνιση, ἀντιπροσώπηση, ἰσοτιμία, ὑποκατάστατο. Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἄνθρωπος, ὄντας «εἰκόνα τοῦ Θεοῦ», εἶναι στήν πραγματικότητα φανέρωση / ἀντιπροσώπηση τοῦ Θεοῦ μεταξύ τῶν ἄλλων κτισμάτων. Βλ. σχετικά στό: Χρήστου Γιανναρά, «Ἀνθρωπολογικές προϋποθέσεις», *Σύναξη* 2 (1982) σελ. 37 ἔ.

⁶ Βλ. Ἀνδρέα Θεοδώρου, «Εἰκὼν καί ὁμοίωσις», *Θρησκευτικὴ καί Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, Ἀθῆνα 1964, τ. 5, σελ. 418.

ὄλη ἀνθρώπινη ὕπαρξιν⁷. Γενικῶς, μπορούμε νά διατυπώσουμε λόγο ὅτι ἡ «εἰκόνα» ἀφορᾷ στήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, δίχως νά ἀποκλείεται ὅποι-αδήποτε λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένου πῶς θεωρεῖται ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὅτι ὁ ὅλος ἄνθρωπος ἀθανατίζεται μέ τήν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύ-ματος, ὅποτε ἡ ἀποσπασματική θέαση τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό πλευρᾶς σωτη-ριολογικῆς, εἶναι ἄνευ σημασίας. Ἀξίζει νά ὑπογραμμισθεῖ ὅτι, κατά τήν διδα-σκαλία τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὁ αἰσθητός κόσμος ἀποτελεῖ «εἰκόνα» καί «ἀπείκασμα» τοῦ κόσμου τῶν Ἰδεῶν⁸.

Στίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, στήν ἔννοια τῆς «εἰκόνας» προσ-δίδεται χριστολογική καί ἐσχατολογική προοπτική, μεταβάλλοντας ἔτσι ριζικά τήν ἔννοια τοῦ βιβλικοῦ «κατ' εἰκόνα». Ὁ προβολέας τῆς σκέψης του στρέφε-ται, ἀπό ἡθικῆς ἀπόψεως, στήν ἐσωτερική ἀναγέννηση τοῦ πιστοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Σέ πλεῖστα ὅσα χωρία τῶν Ἐπιστολῶν του, «εἰκῶν Θεοῦ» εἶναι ὁ Χρι-στός (ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ὡς ἡ ὄρατή ἀποκάλυψη τοῦ ἀόρατου Πατρός), ὁ ὁποῖος χειραγωγεῖ σέ Αὐτόν. Ὁ πιστός, μεταμορφούμενος, σὺν τῷ χρόνῳ καθί-σταται «σύμμορφος τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»⁹, φθάνοντας «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»¹⁰, κάτι πού σημαίνει ὅτι ἡ παύλεια ἀνθρωπολογία καί ἡ χριστολογία συνάπτονται. Ἡ πρώτη δημιουργία, δίχως νά παραγνωρίζεται, ἀποβλέπει τρόπον τινά στήν δεύτερη, αὐτή τῶν Ἐσχάτων, διά τοῦ «δευτέρου Ἀδάμ», τοῦ Χριστοῦ¹¹.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Καβάσιλας σημειώνει πολὺ εὐστοχα: «Καί γάρ διά τόν καινόν ἄνθρωπον ἀνθρώπου φύσις συνέστη τό ἐξ ἀρχῆς· καί νοῦς καί ἐπιθυ-μία πρός ἐκεῖνον κατεσκευάσθη· καί λογισμόν ἐλάβομεν, ἵνα Χριστόν γινώ-σκωμεν, ἐπιθυμίαν, ἵνα πρός ἐκεῖνον τρέχωμεν, μνήμην ἔσχομεν, ἵνα ἐκεῖνον φέρωμεν, ἐπεὶ καί δημιουργημένοις αὐτός ἀρχέτυπον ἦν»¹². Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀποτελεῖ τό ἀρχέτυπο τοῦ ἀνθρώπου, ὄντας ὁ ἴδιος «εἰκῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ

⁷ Νίκου Α. Μαρτσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β. Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τήν δυτική χριστιανοσύνη*, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 194-201.

⁸ Ἰωάν. Δ. Καραβιδόπουλου, «Ἐικῶν Θεοῦ» καί «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ. Αἱ χριστολογικαί βάσεις τῆς Παυλείου Ἀνθρωπολογίας», (Εναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή), Ἐπιστημονική Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσ-σαλονίκη 1964, σσ. 20-31.

⁹ Ρωμ. 8, 29.

¹⁰ Ἐφ. 4, 13.

¹¹ Καραβιδόπουλος, ὁ.π., σσ. 35-37. Πρβλ. Ἀρχιμανδρίτου Βασιλείου, «Ἀπό τόν παλιὸν στόν νέο Ἀδάμ», *Σύναξη* 2 (1982), σσ. 21-30.

¹² Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, λόγος στ', P.G. 150, 680A.

ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως»¹³. Καί ὁ πολὺς Ὁριγένης, θεολογώντας κατὰ Κέλσου, διευκρινίζει μὲ πολλή σαφήνεια: «*Εἰκὼν μὲν τοῦ Θεοῦ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως ἐστίν (...) κατ' εἰκόνα δέ τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος πεποιήται*»¹⁴.

Ὡς πρὸς τοὺς νεότερους θεολόγους τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἐνδεικτικὰ ὅτι ὁ νεοανακηρυχθεὶς ἅγιος Σωφρόνιος Σαχάρωφ τοῦ Ἑσσεξ, ἀποδεχόμενος ὅτι οἱ δύο ἔννοιες ἀφοροῦν στὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου, εἰσάγει ἕναν νέο ὄρο γι' αὐτές. Ὑποστηρίζει ὅτι ἀναφέρονται στὴ «*μορφὴ τῆς ὑπαρξῆς*» («*mode of being*»). Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν θεωρεῖ ὅτι ἀποδίδεται πληρῆστερα τὸ ἀκέραιο εἶναι τοῦ Ἀνθρώπου¹⁵.

Τὸ «*κατ' εἰκόνα*», μὲ τὴν παρακοή καὶ τὴν πτώση τῶν Πρωτοπλάστων, «*ἐξόφωσε καὶ ἡμαύρωσε*»¹⁶, «*δὲν ἠφανίσθη μὲν παντελῶς, πλὴν ὅμως ὑπέστη ἐξασθένησιν καὶ ἀμαύρωσιν*»¹⁷, ἀποστερῶντας ἔτσι τὴν θεία δόξα ἀπὸ τὸν παραβάτη Ἄνθρωπο. Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἀποδίδοντας τὴν μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ θεολογικῆς πεποιήθησι, γράφει ὅτι «*ἡ ἀμαρτία τὸ κάλλος τῆς εἰκόνας ἠχρείωσεν, εἰς τὰς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίας τὴν ψυχὴν καθέλκουσα*»¹⁸.

Ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ ἀποκατάστασις μποροῦν νὰ συμβοῦν πλέον μόνον ἐν Χριστῷ, καὶ μάλιστα μέσω τῆς Σταυρικῆς Αὐτοθυσίας καὶ τῆς Ἀναστάσεώς Του. Ὁ Ἄνθρωπος, ἀπομακρυσμένος πλέον ἀπὸ τὴν θεία συνάφεια καὶ δόξα, ποθεῖ τὴν ἐπιστροφή στὸ «*ἀρχαῖον κάλλος*». Ὁ πόθος αὐτός ἔχει παραδοθεῖ ἕως σήμερα διὰ τῆς ὅλης ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας. Ἀπὸ τὴν Νεκρώσιμη Ἀκολουθία ἀντλοῦμε δύο πολὺ χαρακτηριστικὰ δείγματα:

«*Ὁ πάλαι μὲν, ἐκ μὴ ὄντων πλάσας με, καὶ εἰκόνι σου θεία τιμήσας, παραβάσει ἐντολῆς δέ πάλιν μὲ ἐπιστρέψας, εἰς γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθην, εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀναμορφώσασθαι.*

Εἰκὼν εἰμί, τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγματα φέρω πταισμάτων, οἰκτείρησον τὸ σὸν πλάσμα Δέσποτα, καὶ καθάρισον σῆ εὐσπλαγχνία, καὶ τὴν ποθεινὴν πατρίδα παράσχου μοι, Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με»¹⁹.

¹³ Κολασ. 1, 15.

¹⁴ Ὁριγένους, *Κατὰ Κέλσου*, 6, 63, P.G. 11, 1393.

¹⁵ π. Νικολάου Σαχάρωφ, *Ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχω*. Ἡ θεολογικὴ παρακαταθήκη τοῦ Γέροντα Σωφρόνιου, Μτφρ. Χρήστου Μακρόπουλου, (διδασκατορικὴ διατριβή), ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2007, σ. 164 ἐξ.

¹⁶ Θεοδώρου, ὁ.π., σελ. 419.

¹⁷ Ὁ.π.

¹⁸ Μεγάλου Βασιλείου, *Λόγος ἀσκητικός* 1, P.G. 31, 869.

¹⁹ Πρβλ. Πρωτοπρεσβυτέρου Θεμιστοκλέους Στ. Χριστοδούλου, *Ἡ Νεκρώσιμη Ἀκολουθία κατὰ τοὺς χειρόγραφους κώδικες 10ου-12ου αἰῶνος*, (διδασκατορικὴ διατριβή), ἐκδ. Θεσβίτης, Θίρα 2005, τ. 1 (Γενικὴ Εἰσαγωγή, Κατάλογοι, Πίνακες), σσ. 175-177.

Ἡ σχέση τῆς «εἰκόνας» μέ τήν περί ἀνθρώπου, περί κόσμου καί περί Χριστοῦ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδοξίας

Ἄπαντα τά πλάσματα τῆς Δημιουργίας μετέχουν τῆς ὑπάρξεως ἐπειδή καί ἐφόσον συναρτῶνται μέ τόν Πλάστη τους Θεό. Προερχόμενα στήν ὑπαρξιν «ἐκ τοῦ μή ὄντος» εἶναι πεπερασμένα καί ρέπουν μάλιστα διαρκῶς πρός τήν φθορά. Ὁ Ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τήν κορωνίδα τῶν ὄλων δημιουργημάτων, καθῶς πλάθεται στό τέλος τῆς ἑξαήμερου. Τά ἀπλούστερα κτίσματα προηγήθηκαν, ἐνῶ τά συνθετότερα ἦλθαν ὕστερα στήν ὑπαρξιν. Καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Ἄνθρωπος δέν θεμελιώνεται ὄντολογικά στόν Κόσμο, ἀλλά ὅτι ὁ Κόσμος θεμελιώνεται στόν ἴδιο τόν Ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος χαριτώνεται νά κοινωνεῖ μέ τόν Ἄκτιστο Θεό²⁰. Κατά τόν Olivier Clément, «ἀντίθετα στόν τρόπο πού ἔχουμε συνηθίσει νά σκεφτόμαστε, δέν εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πού ἐντάσσεται στήν κοσμική ἐξέλιξη, ἀλλά ἡ κοσμική ἐξέλιξη ἐντάσσεται στήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, φανερώνοντας τήν πνευματική κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου, τήν περιπέτεια τῆς ἐλευθερίας του»²¹. Ἄλλωστε, ὅπως ὁ ἴδιος ἐπισημαίνει, «ἡ ἱστορία κατανοεῖται ἀπό τήν Ὁρθοδοξία ὡς μιά ἔνταση, μιά διαλεκτική, μιά ἀληθινή καί τραγική πόρευση γεμάτη ἀντινομίες, ἀνάμεσα στό ὄντολογικό ξεκίνημα τοῦ κόσμου καί στά Ἔσχατα»²².

Κατέχοντας ὁ Ἄνθρωπος θεόσδοτο τό «κατ' εἰκόνα» καί προοριζόμενος γιά τό «καθ' ὁμοίωσιν», ὑπερβαίνει τό σύμπαν²³. Ἡ «ὁμοίωση» αὐτή (μέ ἄλλο λόγο: «θέωση»), δέν ἔχει τήν ἔννοια ὅτι ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται ὄντολογικά, ἀλλά σημαίνει τήν «κατά χάριν» μετοχή στή θεία δόξα. Ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης γράφει ἀκριβῶς ὅτι «Θέωσις ἐστίν ἡ ἐπί τό κρεῖττον ὑψωσις, οὐ μὴν φύσεως μείωσις ἢ μετάστασις»²⁴. Ἡ εἰκόνα, στήν ὁποῖαν ἀναφερόμαστε, σχετίζεται μέ τήν Ἀλήθεια κατά τρόπο ἐσχατολογικό. Τό ὅτι καλεῖται ὁ Ἄνθρωπος ἀπό τόν Δημιουργό του γιά μιά ζωοποιό κοινωνία μαζί Του, σημαίνει ὅτι σφραγίζεται

²⁰ Κ. Αγόρα, «Περί Κόσμου, Ἀνθρώπου καί Ἱστορίας», στό ἔργο *Πίστη καί Βίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας*, τ. 1 (Δόγμα, πνευματικότητα καί ἦθος τῆς Ὁρθοδοξίας), ἐκδ. Ἑλληνικό Ἀνοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002, σελ. 117 ἔξ.

²¹ Olivier Clément, *Ἡ θεολογία μετά τόν «θάνατο» τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. «Ἀθηνᾶ» / σειρά «σύνορο», Αθήνα 1973, σελ. 121.

²² Θανάσι Ν. Παπαθανασίου, *Ἀνεσιτότητα καί Παρασπευματικότητα*, ἐκδ. Ἀριός, Αθήνα 1998, σελ. 110.

²³ Olivier Clément, ὁ.π., σελ. 136.

²⁴ *Ἀναστασίου Σιναΐτου*, P.G. 89, 77.

ως εικόνα Του, μέσα σέ κλίμα καί πνεῦμα ἀπόλυτης ἐλευθερίας. Αὐτή ἡ ἐλευθερία λειτουργεῖ κατά χάριν καί παραπέμπει ἢ ἀναφέρεται στήν κατά φύσιν ἐλευθερία τοῦ ἀρχέτυπου Δημιουργοῦ²⁵. Ὁ Ἄνθρωπος χαίρει τῆς ἐλευθερίας ἐκλογῆς (ἦτοι, τοῦ αὐτεξουσίου) ἐπειδή ἀκριβῶς ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ²⁶. Καί ὡς τέτοιος, κατά τόν Παναγιώτη Νέλλα, μποροῦμε νά κατανοήσουμε πῶς ταυτόχρονα «εἶναι δημιουργός, (...), εἶναι κυρίαρχος, (...), εἶναι ἐλεύθερος, (...), εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν κτίση, ἀνακεφαλαίωση καί συνείδηση ὁλόκληρης τῆς δημιουργίας, (...)»²⁷.

Κατά τόν Πλατωνισμό, τά αἰσθητά εἶναι εἰκόνες τῶν νοητῶν (ἐνδοκτισιακή εἰκονολογία). Στήν βιβλική καί πατερική παράδοση ὁ Ἄδάμ προηγείται τοῦ Χριστοῦ καί συμβάλλει στήν πραγμάτωσή Του. Το «κατ' εἰκόνα» ἔχει ἐσχατολογική ἀναφορά, δηλαδή τό ἀρχέτυπο τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στόν Ἄνθρωπο εἶναι ὁ «ἔσχατος Ἄδάμ». Ἔτσι ἡ Ἱστορία σχετίζεται μέ τά Ἔσχατα διά τῆς διαλεκτικότητας κτιστοῦ καί ἀκτίστου (ἐξωκτισιακή εἰκονολογία)²⁸.

Ὁ Ἄδάμ ἀποτελεῖ τήν συμπερίληψη τῆς ὅλης ἀνθρωπότητας (corporate personality). Ὡς ἀπόγονοί του ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε ἐνσωματωμένοι καί στόν παλαιό καί στόν ἔσχατο Ἄδάμ. Ὡς ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ὁ Ἄδάμ (ὁ Ἄνθρωπος) μετέχει καί τῆς πνευματικῆς καί τῆς ὑλικῆς Πλάσης. Αὐτό συνεπάγεται (καί βάσει τῆς ἀνθρωποκεντρικῆς θεώρησης τοῦ Σύμπαντος, τίν ὁποία πρεσβεύει ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία) ὅτι ὁ Κόσμος ἐξαρτᾶται ἀπό τήν συμπεριφορά τοῦ Ἄδάμ, ὁ ὁποῖος νοεῖται ὡς γεφυροποιός καί ἱερέας τῆς Δημιουργίας²⁹.

Τόν ρόλο αὐτόν τόν κατέχει ὁ Ἄνθρωπος καί μόνον αὐτός ἀπό ὅλα τά δημιουργήματα (καί ὄχι –λόγου χάριν– ἕνα ὄν ἀπό τά ἀγγελικά τάγματα³⁰), ἐπειδή ἀκριβῶς μετέχει καί τῆς πνευματικότητας καί τῆς ὑλικότητας τῆς Δημιουργίας. Σημειωτέον ὅτι αὐτόν τόν ὑπέροχο ρόλο δέν δύναται νά τόν διεκπεραιώσει ἡ ψυχή, ἐπειδή αὐτή δέν ὑπάρχει ἀνεξαρτίτως τοῦ Ἀνθρώπου, οὔτε δικαιούμαστε νά διατυπώνουμε λόγο γιά μιά κάποια ὑπαρξη (ἐννοεῖται, ἡ

²⁵ Ἀγόρας, ὁ.π., σ. 119.

²⁶ Χρ. Τερέζη, «Ἡ Ὁρθοδοξία καί ὁ σεβασμός τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας», Θεματική ἐνόητα: Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς Πολιτισμικό Ἐπίτευγμα καί τά προβλήματα τοῦ Σύγχρονου Ἀνθρώπου, Πάτρα 2010, τ. 2 (Ἡ Ὁρθοδοξία ἀπέναντι σέ θέματα τῆς ἐποχῆς μας), σελ. 49.

²⁷ Παναγιώτη Νέλλα, Ζῶν θεούμενον. Προοπτικές γιά μιά ὀρθόδοξη κατανόηση τοῦ Ἀνθρώπου, β' ἔκδ. Σύναξη, Ἀθήνα 1981, σελ. 24 ἐξ.

²⁸ Ἀγόρας, ὁ.π., σελ. 120 ἐξ.

²⁹ ὁ.π., σελ. 122.

³⁰ Πρβλ. Τερέζη, ὁ.π., σελ. 30.

ψυχή) μέσα στον Άνθρωπο, αλλά αναφερόμαστε στην πνευματική ή ψυχική διάσταση του σύνολου Άνθρώπου. Ο γεφυροποιός είναι λοιπόν ο Άνθρωπος ως πρόσωπο και σε καμία των περιπτώσεων ένας άγγελος ή έστω μιά ψυχή³¹. Διευκρινίζοντας εν συντομία αυτόν τον περί ψυχής συλλογισμό, αξίζει να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τον καθηγητή Ιωάννη Ζηζιούλα (τόρα Μητροπολίτη Γέροντα Περγάμου), «*άν η ψυχή ως κτιστή δεν είναι άθνατη, τότε δεν είναι ποτέ, όντολογικά - φυσικά, άθνατη. Τό νά γίνεϊ κατά χάριν άθνατη δεν μās έπιτρέπει λογικά νά πούμε ότι είναι άθνατη. Αντίθετα, όταν δεχθούμε ότι η ψυχή μπορεί νά γίνεϊ κατά χάριν άθνατη δεχόμεθα αυτόμάτως ότι δεν είναι άθνατη. Η κατά χάριν άθνασία είναι (...) νοπή, αλλά γιατί νά τήν περιορίσουμε στην ψυχή; Η κατά χάριν άθνασία, όπου και όταν ισχύει, άφορā και στό σῶμα, και στον ύλικό κόσμο γενικά (...)*»³².

Έκείνο τό όποιο χρειάζεται με ιδιαίτερη έμφαση νά γίνεϊ σαφές είναι ότι «*ή τελική αλήθεια τής φύσης του Άνθρώπου και του Κόσμου φαίνεται σε τελική ανάλυση μόνο μέσα από τή χάρη τής υίοθεσίας που έλαβε από τον Θεό στον Χριστό- τό πραγματικό νόημα τής φυσικής τελεολογίας του Άνθρώπου φαίνεται μόνο μέσα από τήν προσωπική Έσχατολογία τής Ανάστασης και Βασιλείας του Άνθρώπου μαζί με τον (και στον) Χριστό*»³³.

Έξάλλου, ό Άνθρωπος, ως μέρος και μέλος τής Πλάσης, άποτελεϊ συνάμα και τήν κορωνίδα τής. Η «*είκόνα του Θεού*» εντός του (δοσμένη «*κατά χάριν*» και όχι βεβαίως «*κατά φύσιν*») άποτελεϊ τον «*τόπο*», όπου η Δημιουργία δύναται νά υπερβεί τήν κτιστότητά τής, με άπαραίτητη προϋπόθεση τήν αγαπτική χάρη πάντοτε του Δημιουργού. Η «*έξουσία*», στην όποίαν αναφέρεται τό βιβλίό τής Γενέσεως, προκαταγγέλλει τήν προοπτική του έξανθρωπισμού τής Πλάσης, τήν «*προσωποποίηση*» («*προσωπική ένυποστασία*») στον Άδάμ, μέσω του όποίου κατορθώνεται έντέλει ή διάνοιξη των κτιστών όρίων τής³⁴.

³¹ *ό.π.*, σελ. 122 έξ.

³² Ιωάννου Ζηζιούλα (τόρα Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου), «*Η απάντηση του Καθηγητή Ζηζιούλα*» [σε σχόλια αναγνωστών επί του δοκιμίου του «*Χριστολογία και ύπαρξη*» στο *Σύναξη* 2 (1982)σσ. 9-20], *Σύναξη* 3 (1982) σελ. 80.

³³ *Αγόρας*, *ό.π.*, σελ. 125.

³⁴ *ό.π.*, σελ. 126 έξ.

Σύνοψη

«Θρηνῶ καί ὀδύρομαι, ὅταν ἐννοήσω τόν θάνατον καί ἴδω ἐν τοῖς τάφοις κειμένην τήν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ἡμῖν ὠραιότητα, ἄμορφον, ἄδοξον, μὴ ἔχουσαν εἶδος»³⁵.

Μέ τούς ἀνωτέρω (καί ὄχι μόνον) θρηνητικούς λόγους ὁ ἐκκλησιαστικός ὑμνογράφος –κατά πάσα πιθανότητα ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός– ἀπορεῖ ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου, τόν ὅποιον ἔχει καταλάβει καί καταβάλλει ὁ θάνατος. Ὁ θάνατος ὑπεισῆλθε στήν ἀνθρώπινη ζωή καί πραγματικότητα ἀμέσως μετά τήν ἀδαμιαία παρακοή, τότε πού ἀμαυρώθηκε τό «κατ' εἰκόνα» καί πλέον ὁ τάφος ὑποδέχεται ἄμορφη καί ἄδοξη τήν θεόθεν παραχωρηθεῖσα ὠραιότητα, τήν ἴδια τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ὅμως, στό πλαίσιο τοῦ *σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας*, ὁ Χριστός ἀνέλαβε νά λευκάνει τήν ἀμαυρωθεῖσα φύση καί νά παρέξει λύτρωση. Μέ τό τίμιο Αἷμα Του ἐξαγοράζει τούς πεπτωκότες καί ἐπιχειρεῖ τήν ἀναστίλωση τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ μέσα στόν Ἄνθρωπο³⁶.

Καλλιερῶντας τά πολύτιμα δῶρα τοῦ «κατ' εἰκόνα» ὀδηγεῖται σταδιακά ὁ Ἄνθρωπος στήν κατάκτηση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», δηλαδή ἀξιώνεται νά γίνεῖ κατά χάριν Θεός (θέωση)³⁷. Ἡ δυνατότητα αὐτή δέν παρέχεται ἔτσι ἀπλά σέ ἀκαδημαϊκό / φιλολογικό / φιλοσοφικό ἐπίπεδο, ἀλλά γεννᾶται καί καλλιερῶνται ἐντός τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία Του, καθώς ὡς νοπή κιβωτός πλέει διά τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν χρόνων καί τῶν αἰῶνων πρὸς τά Ἐσχάτα. Πεποίθησι τῶν μελῶν αὐτοῦ τοῦ πανίερου Σώματος εἶναι ὅτι «*Ἰησοῦς Χριστός χθές καί σήμερον ὁ αὐτός καί εἰς τούς αἰῶνας*»³⁸. Ὑπὸ αὐτή τήν ὀπτική, ὁ Χριστός «*ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καί χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ (ἐννοεῖται, τοῦ Πατρὸς) φέρων τε τά πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δι' ἐαυτοῦ καθαρισμόν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς*»³⁹, παρέχοντας τήν δυνατότητα δι-ἐξόδου σέ κάθε ἐνδιαφερόμενο διαχρονικά καί μέχρι τό τέλος τῶν αἰῶνων.

³⁵ Ἀπό τῆς Νεκρώσιμης Ἀκολουθίας.

³⁶ Παντελεΐμονος Μπεζενίτη, Μητροπολίτου Ζακύνθου (μετέπειτα πρῶν Ἀττικῆς), *Ἡ ἀναστίλωση τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ μέσα στόν ἄνθρωπο*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1982, σσ. 18-21.

³⁷ Πρὸ βλ. π. Μιχαήλ Καρδαμάκη, *Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα. Ἡ αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἥθους*, β' ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1993, σσ. 447-451.

³⁸ Ἐβρ. 13, 8.

³⁹ Ἐβρ. 1, 3.

Στόχος κάθε ανθρώπου, έφόσον έπιθυμεί νά βιώνει ουσιαστικά τήν όρθόδοξη πνευματικότητα, είναι νά αξιοποιεί στόν βίο του προσωπικού καί κοινωνικού νυχθιμέρου του τίς ούράνιες χορηγίες του «κατ' εικόνα», κατορθώνοντας όλοένα τό «καθ' όμοίωσιν». Πρός τοῦτο θά έχει «βοηθόν καί σκεπαστήν»⁴⁰ (κατά τό άρχαιο άνάλογο του Μωυσή κατά τήν ΄Εξοδο στή γή τής ΄Επαγγελίας) τόν ίδιο τόν Θεάνθρωπο Κύριο, ό όποιος καταδέχθηκε νά προσλάβει τό ανθρώπινο φύραμα πλίν άμαρτίας, γιά νά χειραγωγήσει τόν άποστάτη ΄Ανθρωπο –κατά χάριν καί έν άπολύτω έλευθερία– στήν διάσωση καί τήν όλοκληρία!

Ύπό αὐτή τήν έξαιρετική προϋπόθεση καί προοπτική δέν διασώζεται μόνον τό ανθρώπινο πρόσωπο, αλλά ταυτόχρονα καί ό κόσμος μας, μεταλαμβάνοντας μάλιστα τών ΄Εσχάτων! Οὕτως ἢ άλλως, κατά τόν άγιο Γρηγόριο Νύσσης «ἡ πραγματική μας ὑπαρξη είναι προκαταβεβλημένη στό ΄Εσχατα»⁴¹. ΄Αν καί «οὐδείς γνωρίζει μέ ακρίβεια σέ τί άλλαγές θά ὑποβληθῆ τό κτιστό στό σύνολό του μέ τήν πλήρη φανέρωση τών ΄Εσχάτων· ώστόσο γιά ένα πράγμα είμαστε βέβαιοι ότι θά γίνουμε έν γένος οι πάντες, όταν μορφωθούμε από τόν ένα χαρακτήρα του Κυριακού Προσώπου· τά ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά, πού μās διαφοροποιούν μέ βάση τά δεδομένα της συμβατικότητας της Πτώσης, δέν έχουν καμιά σχέση μέ τί διαμόρφωση της ιδιαιτερότητάς μας έσχολογικά· μολοντί δέν γνωρίζουμε πώς θά μετεξελιχθούν τά έν λόγω γνωρίσματα, έν τούτοις δέν άμφιβάλλουμε ότι “κατά τό ίσον καί έν” θά επιλάμπη ἡ θεία εικόνα επί του Κυριακού Σώματος»⁴².

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Clement Olivier, *Η θεολογία μετά τόν «θάνατο» του Θεού*, έκδ. «Αθηνά» / σειρά «σύνορο», Αθήνα 1973, σ. 121.

Άγόρας Κ., «Περί Κόσμου, Άνθρώπου καί ΄Ιστορίας», στό έργο *Πίστη καί Βίωμα της Όρθοδοξίας, τ. 1 (Δόγμα, πνευματικότητα καί ἦθος της Όρθοδοξίας)*, έκδ. Έλληνικό Άνοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002.

Βασίλειος Άρχιμανδρίτης, «Από τόν παλιό στόν νέο Άδάμ», *Σύναξη 2* (1982) σσ. 21-30.

Γιανναράς Χρήστος, «Άνθρωπολογικές προϋποθέσεις», *Σύναξη 2* (1982) σσ. 37-46.

Ζηζιούλας Ιωάννης (τόρα Μητροπολίτης Γέρον Περγάμου), «Χριστολογία καί ὑπαρξη. Η διαλεκτική κτιστού – άκτιστου καί τό δόγμα της Χαλκηδόνος», *Σύναξη 2* (1982) σσ. 9-20.

—, «Η άπάντησι του καθιγητή Ζηζιούλα» [σέ σχόλια άναγνωστών επί του δοκιμίου του «Χριστολογία καί ὑπαρξη» στό *Σύναξη 2* (1982) σσ. 9-20], *Σύναξη 3* (1982) σσ. 77-82.

⁴⁰ Έξ. 15, 2.

⁴¹ Γιώργου Σκαλτσά, «Ο άνθρωπος ως κάτοπτρον τών έσχάτων κατά τόν άγιο Γρηγόριο Νύσσης», *Σύναξη 59* (1996) σελ. 48.

⁴² ό.π., σελ. 51.

—, «Χριστολογία καὶ ὑπαρξη. Συνέχεια τῆς συζητήσεως ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἰω. Ζηζιούλα», *Σύναξη* 6 (1983) σσ. 77-85.

Θεοδώρου Ἀνδρέας, «Εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, Ἀθῆνα 1964, τ. 5, σσ. 417-419.

Καραβιδόπουλος Ἰωάν. Δ., «*Εἰκὼν Θεοῦ*” καὶ “*κατ’ εἰκόνα*” Θεοῦ *παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ. Αἱ χριστολογικαὶ βάσεις τῆς Παυλείου Ἀνθρωπολογίας*», (Εναῖσμος ἐπὶ διδασκτορία διατριβῆ), *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1964.

Καρδαμάκης π. Μιχαήλ, *Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα. Ἡ ἀθνητικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἥθους*, β’ ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθῆνα 1993 [κεφάλαιο: «Ἄνοδος καὶ Θέωσις»].

Ματσούκας Νίκος Α., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β. Ἐκθεσις τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη*, ἔκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2001 [κεφάλαιο Α’].

Μπεξενίτης Παντελεΐμων, Μπτροπολίτης Ζακύνθου (πρῶν Ἀττικῆς), *Ἡ ἀναστίλωση τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν ἀνθρώπο*, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα 1982.

Παπαθανασίου Θανάσης Ν., *Ἀνεσιτότητα καὶ Παραπεμπτικότητα*, ἔκδ. Ἀριμὸς, Ἀθῆνα 1998 [κεφάλαιο «Ἱστορικότητα καὶ Ἀνιστορικότητα»].

Νέλλας Παναγιώτης, *Ζῶν θεούμενον. Προοπτικὲς γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη κατανόησι τοῦ Ἀνθρώπου*, β’ ἔκδ. Σύναξη, Ἀθῆνα 1981, σ. 24 ἔξ.

Σαχάρωφ π. Νικολάου, *Ἀγαπῶ ἄρα ὑπάρχω. Ἡ θεολογικὴ παρακαταθήκη τοῦ Γέροντα Σωφρόνιου, Μτφρ. Χρήστου Μακροπούλου*, (διδασκτορικὴ διατριβῆ), ἔκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθῆνα 2007 [κεφάλαιο «Εἰκόνα καὶ Ὁμοίωσις»].

Σκαλιτσᾶς Γιώργος, «Ὁ ἀνθρώπος ὡς κάτοπτρον τῶν ἐσχάτων κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης», *Σύναξη* 59 (1996) σσ. 45-59.

Τερέζης Χρ., «Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας», Θεματικὴ ἐνόησι: *Ἡ Ὁρθοδοξία ὡς Πολιτισμικὸ Ἐπίτευγμα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ Σύγχρονου Ἀνθρώπου*, Πάτρα 2010, τ. 2 (Ἡ Ὁρθοδοξία ἀπέναντι σὲ θέματα τῆς ἐποχῆς μας), σσ. 28-33 καὶ σσ. 46-53.

Χριστοδούλου Πρωτοπρεσβύτερος Θεμιστοκλῆς Στ., *Ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία κατὰ τοὺς χειρόγραφους κώδικες 10ου-12ου αἰῶνος*, (διδασκτορικὴ διατριβῆ), ἔκδ. Θεσβίτης, Θήρα 2005, τ. 1 (Γενικὴ Εἰσαγωγή, Κατάλογοι, Πίνακες).